

Sigfred Andresen og Viggo Sørensen¹:

Fra den yderste forpost mod syd

– det danske sprog i Læk

1. En mellemslesvigsk forfatter

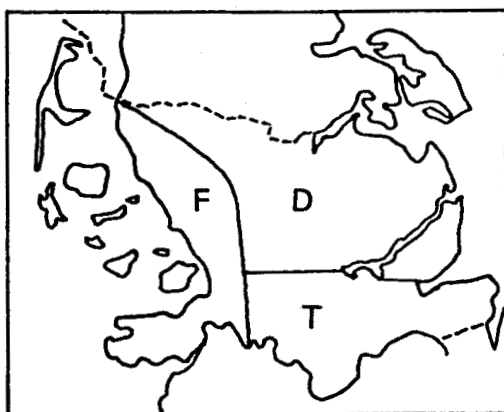
Den sydligste meddeler til Jysk Ordbog bor i Læk, 15 km syd for landegrænsen, i det Mellemslesvig som for snart 70 år siden endegyldigt stemte sig til Tyskland. Hans navn er Sigfred Andresen, og han deltager aktivt i opretholdelsen af dansk sindelag og sprog hos mindretallet hernede – ikke mindst som forfatter. Han skriver på dialekt – som det seneste skud på en næsten uddød stamme af dialektforfattere.

Hans skitser fra nutid og fortid er kendt vidt og bredt i Sønderjylland, dels fra samlingerne *Æ gahmands bæk* (1976) og *Jørn Bommands enghø* (1986), dels fra *Sprogforeningens almanak* og lokalpressen. For egnsteatret *Æ Amatører* har han skrevet 5 tidsbilleder fra Mellemslesvig: *Æ engkro*; *Antons fættes søns dætte*; *August Mølvads Ditte*; *Sivert Bensens Synjemark*; *Runjt om æ Vestehoff*.

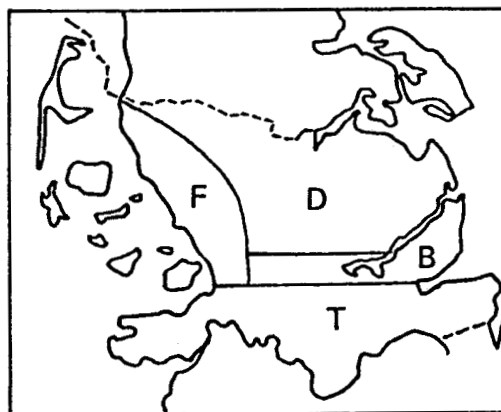
2. I defensiven gennem århundreder

Det er en trængt dialekt, Sigfred Andresen gør sit for at bevare. Historien er i korthed denne – og læseren kan følge udviklingen på kortene overfor, hentet fra Sigfred Andresens lille undervisningshæfte *Syd-slesvig* (1989): I vikingetiden taltes der ublandet dansk helt ned til Dannevirke, men middelalderen igennem kom folkesproget under kraftig nedertysk (plattysk) påvirkning. Inden for rammerne af det daværende Slesvig-Holsten var plattysk kirkens (og langt senere skolens) sprog; den holstenske adel satte sig efterhånden helt på administrationen, og købstæderne blev tidligt præget af sydfra indvandrede købmænd og håndværkere. Endnu gennem århundreder bevarede landbe-

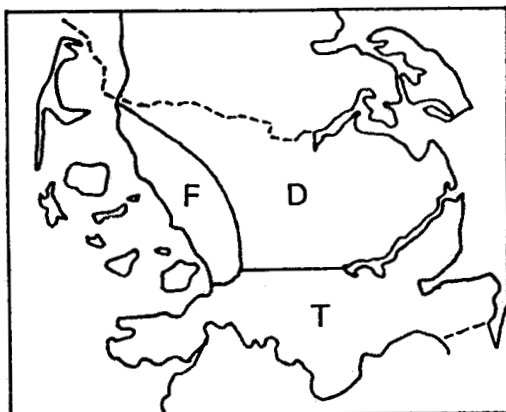
¹ Sigfred Andresen har eneansvar for teksten på s. 25, Viggo Sørensen alene står for afsnittene 1, 3 og 5; resten af artiklen har begge bidraget til.

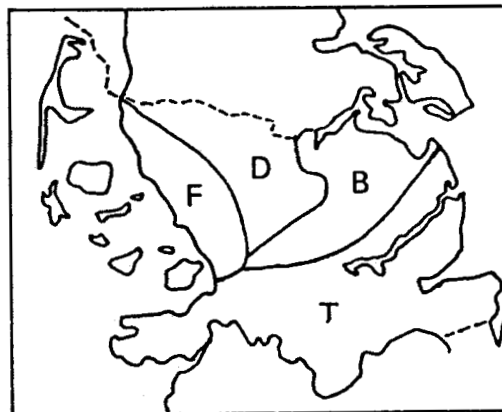
ca. 1000

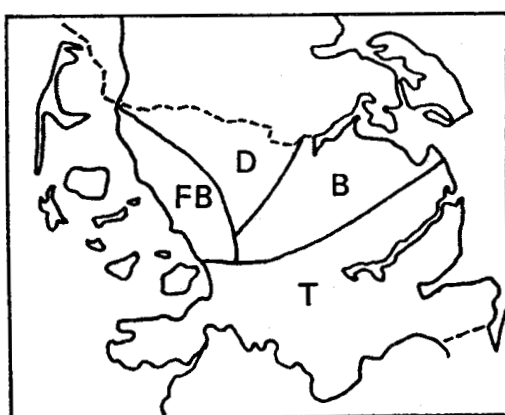
ca. 1650

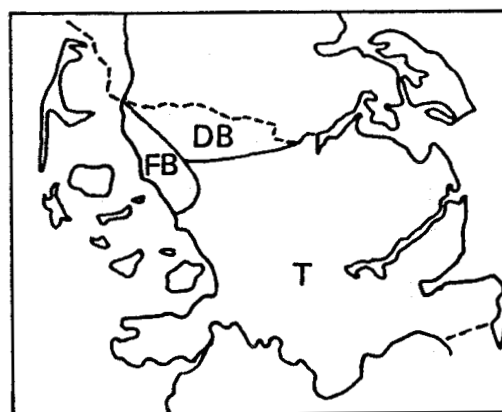
ca. 1800

ca. 1840

ca. 1870

ca. 1945

F = frisisk. D = dansk, T = tysk, B = blandet.

Forskydningerne mellem dansk, tysk og frisisk sprog i Slesvig gennem et årtusind.
(Sigfred Andresen: *Sydslesvig – grænselandet mellem dansk og tysk* (Flensborg 1989))

folkningen sin danske dialekt, idet man dog i endnu højere grad end det egentlige Danmark indlånede ordstof fra plattysk. Men med opkomsten i slutningen af 1700erne af en moderne nationalfølelse blev linjerne trukket hårdt op, og som det fremgår af kortene tabte bøndernes sprog nu hurtigt terræn overfor bykulturens plattysk – og rigstysk (for efter reformationen var dette sprog efterhånden blevet det herskende i al administration).

Nederlaget i 1864 medførte massiv udvandring af danskere og indvandring af tyskere til landsdelen. Skolevæsenet og andre offentlige institutioner stod for en bevidst fortyskningsproces. Så det kan ikke undre, at sproggrænsen op mod 1. verdenskrig var trængt tilbage til den nuværende rigsgrænse, fraset et lille nordvestligt område fra Læk og nordpå. Sigfred Andresens fødesogn var blevet en forpost mod syd. Efter 2. verdenskrig er dansk dialekt trængt yderligere tilbage, men nu som led i den almindelige afvikling af dialekter og styrkelse af rigsmålene. Drivende kræfter bag denne udvikling har været indvandringen af fordrevne tyskere fra Østeuropa og siden massemediernes eksplosive udvikling.

I dag er det ikke ret mange familier, der bruger den gamle dialekt som dagligsprog. Langt de fleste ældre dialekttalende er tysksindede og har ingen interesse i at bevare dialekten: de taler plattysk eller højtysk med børn og børnebørn. Børnene kan forstå den danske dialekt, men taler den ikke, og børnebørnene forstår ikke længere landsdelens gamle sprog. Kun de dansksindede bruger dansk sprog i hverdagen – og kun ved siden af det officielle tysk. Men selv da er det normalt ikke længere dialekt, men et let farvet rigsdansk, påvirket af plattysk og i stigende grad rigstysk dagligsprog. Et nudansk, der først og fremmest formidles af det danske skolevæsen hernede.

Fra Agtrup, Læks nabobogn mod vest, er situationen opridset således: “Plattysk forsvinder, sønderjysk (dvs. den gamle danske dialekt) forsvinder, højtysk vinder, og rigsdansk ser ud til at vinde en lille smule også”.²

3. Hvad gik der galt?

Det er nemt at være bagklog – men så er man dog omsider kommet til erkendelse! Udfra en nutidig betragtning synes det oplagt urimeligt, at det skulle gå som det gik i Slesvig – politisk såvel som sprogligt.

Selvom plattysk hen over lange århundreder trængte det danske folkesprog i Slesvig tilbage, bestod der ingen egentlig modsætning mel-

² Søren Ryge Petersen: *Dansk eller tysk?* (Flensborg 1975) s.117.

lem de to sprog, så lidt som der gjorde mellem sprogenes bærere. Vel var plattysk det finere og mere nuancerede sprog, som passede omkring den fremvoksende bykultur, mens den danske dialekt var landsdelens solide grundlag, hjertesproget for den gamle landbokultur. Men de allerfleste slesvigere kendte mere eller mindre til begge sprog, mange benyttede dem i flæng, og i hverdagen blev de bestandig blandet sammen.

Derfor smittede plattysk og den danske dialekt også varigt af på hinanden. Ord blev lånt fra det ene sprog over i det andet, blot med en skønsom tilretning, og selvom gloseoverførslen tiest gik mod nord, så skal man ikke lede langt efter helt almindelige ord der sprang den modsatte vej. Tag blot den midt-og sydjyske betegnelse for sigte- og hvedebrød, nemlig *kage* (jf. s. 48); denne praktiske korte glose smittede af på plattysken i Angel, så *Koken* også dér kan betyde den slags brød (foruden kaffekage).³ På samme måde overførtes udtryk og grammatiske konstruktioner ubesværet fra det ene sprog til det andet; som når Flensburger-plattysk plagierede Flensburger-danskens *intj gât å vå kloch å* (= ikke let at blive klog på) med forbindelsen *nicht gut un warn klok ut*⁴, eller når tyske ordstillinger smittede ind i dansk dialekt (jf. ndf. under pkt. 5 E). I det hele taget forbavses man over, hvor meget fællesgods – og dermed også fælles kulturel bevidsthed – de danske og tyske nabodialekter udviser hernede i Slesvig. Det er emnet for Gertrud Nordmann-Stabenows underholdende lille bog *Plattdeutsch und Plattdänisch im Grenzland Schleswig* (Husum 1980).

Hvis danske og tyske nationalistere havde holdt fingrene for sig selv, er det muligt, at Slesvig havde udviklet sig til en nation med flere (nært beslægtede) sprog, med fælles historie og kultur, som det kendes fx fra Schweiz. Nationale splittelser tværs gennem samfund og familier i 5-6 generationer havde måske kunnet været undgået til Slesvigs bedste.

4. Et glimt af fortidens jul

Tilbage til Sigfred Andresen. Op mod julen 1988 blev han af Flensborg Avis bedt om en kort skildring af juleforberedelserne i gamle dages Mellemslesvig, og det resulterede i den fortælling, vi her har optrykt s. 25 – med oversættelse til rigsmål s. 27. Den er et udmærket eksempel på Sigfred Andresens stilfærdige, kærlige fortællestil.

³ Otto Mensing: *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch*. III (Neumünster 1927-35) sp. 248 nederst. – Mht. andre ord, der er vandret denne vej, se Niels Åge Nielsen: *De jyske dialekter* (København 1959) s. 69.

⁴ Niels Åge Nielsen: *De jyske dialekter* (København 1959) s. 69.

Som det ses, har forfatteren fundet sin egen måde at gengive Læk-dialekten på. Det er en grov lydskrift, for han benytter kun de bogstaver, der i forvejen anvendes i dansk rigsmål. Dialektens særlige lyd klares ved bogstavkombinationer: *ŋ* (der udtales næsten som de understregede lyd i “linje”) ses i teksten s. 25 skrevet *nj* (kunj, jf. 24), *njd* (vanjd 26) el. *njn* (unjnern 38); *l* (der minder om de understregede lyd i “vilje”) skrives *ld* (fuld 12); *ch* (der kendes fra tysk “ich”, “nach”) skrives – netop for at markere afstand til tysk? – som *gh* (køghen 4). Sigfred Andresen anvender også helst de stovekonventioner, vi allerede kender fra rigsmålet, og noterer fx normalt ikke lydlængde (brø 8, gris 21). Kun hvor ordbilledet ellers kunne friste til at opfatte en vokal kort, erindrer han om længden med et *h* (æh 5; tråht 14) – og det må da vist være en tradition hentet fra tysk; men somme tider smutter der også et *-h* med i slutningen af helt korte ord (dæh 15-16, åh 12). Masser af kortere ord, hvis udtale ligger nær på rigsmålet, lydskrives i øvrigt slet ikke (fx det 9, hjul 15, smidt 17, vidst 29). De tonale accenter i Læk-dialekten er ikke markeret (se nærmere pkt. 5 F).

Sigfred Andresens lydskrift er til god hjælp for den, der i forvejen kender noget til sønderjysk; og den adskiller sig så lidt fra det tilvante skriftbillede i rigsmålet, at også en fremmed med lidt god vilje kan gætte sig frem gennem teksten. Men skal den fremmede have lidt mere præcis oplysning om dialektens udtale, slår den grove lydskrift naturligvis ikke til; så må man ty til en “rigtig” – dvs. fonetisk baseret – lydskrift. S. 26 er Sigfred Andresens fortælling således omsat til Jysk Ordbogs lydskrift, og det er til denne udgave af fortællingen der skal henvises i nedenstående karakteristik af dialekten.

5. Kort signalement af Læk-dialekten

Ligesom vi tidligere i Ord & Sag har peget på karakteristika ved dialekterne i Vendsyssel, Hanherrederne, Thy og Ommersyssel, sådan er det nu også muligt – med eksempler fra Sigfred Andresens artikel i den lydskrevne udgave s. 26 – at give et kort hovedindtryk af den ældre dialekt i Læk, ja vel i hele det vestlige område syd for rigsgrænsen, hvor der stadig høres dansk.

A. Sønderjyske medlyd og selvlyd. At det er sønderjysk man har talt i denne del af Mellemslesvig, fremgår klart allerede af de lyd, der svarer til rigsmålets “bløde” -g og -d. Læk-dialekten bruger nemlig “hårde” eller “rivende” lyd i stedet for: *-ch* og *-r* (det sidste evt. videreud-

1 I den mørk tid før jul

2 (i de føhst år a æ 1920er)

3 Dæh æ oltins en masse, dæh ska ordnes injnen jul, få i æ søghen jul
4 må dæh injt arbers. Dæh må natyrle foers å righles i æ bås å i æ køghen
5 må di å søhr få, te ol'l fæh nave å æh, men sorn righte arbe må en injt gi
6 sæ a mæ. Det æ jo helledav.

7 Ve Hanni Snerke haj di dæhfå traffelt mæ å tæhsk. De vanjt rav te å
8 bagh brø ah å kvorn te æ svin. Halm skuld di da å ha te å foe æ dye mæ,
9 å te å strø dem, så di loj tør å varm. Det bæhst a æ ravhalm viil di brugh
10 te å tæk æve æ bås mæ. Æ tagh vå blevn lidt tynjd mæ æ tid, så injnen æ
11 fáhresarbe skuld di ha tækket et styk a det.

12 Æ bredtæhske gik runjt mæ en gevaldigh fart åh, å æ hele lo vå fuld a
13 stav. Det vå nave anjt som degång, di tosk mæ plejl. Urnfå æ lo vå dæh
14 et gøbelværk, mæ det tråht æ hæhst æ tæhskmaskin. Hannis knejt gik
15 runjt å runjt mæ æ hæhst, dæh tråht det stoe kåmhjul, dæh fik den lång
16 stång mæ det lille kåmhjul, dæh gik injd te æ tæhskmaskin, te å snur'r
17 runjt. Hanni sjell lø negh i æ tæhskmaskin. Æ halm blev smidt ue æfå
18 det tosken kvorn å lø i æ maskin, å dæ karl – Evald a Hanses, dæh téhn
19 ve dem det år – rist æ halm, så di sihst kjerne folt ue, å så bunj han det
20 mæ et halmbåhjn sammel te stoe klap. Det bæhst ravhalm blev bagh-
21 ætte lø op åh æ lovt. Det vå te æ tagh. Det anjt blev brught te å strø gris
22 mæ, å nave aht kunjjd brughes te å foe kre mæ. Dæh te vå havehalm no
23 bæh. Det vå injt så styv.

24 Æ dav ætte gøe di æ kvorn ren, å så kunj di kom te møl'l å fåh måhl
25 mjøl te å bagh brø. Føst skuld det æltes i æ baghtrav. Det vå streng arbe.
26 Olle kræfte blev lø i, vinjne æ mjøl å vanjd skuld arbers sammel te dé. Te
27 sidst blev æ suedé ælt æmell. Da det så vå gøe, blev æ brø formet å skub-
28 bet injd i den opvarmet baghovn. Nybaght brø gav duft i æ hele hus, det
29 vå nave a det bæhst æ knejte vidst.

30 I den ugh nåhj di å nohn å tæhsk have, å så haj di å nok foe te æ jul
31 æve. Løvde fåmæhr skåh di hakkels te æ hæhst. Æ hakkelskasten skuld
32 væh fuld, få så haj di nok. Æ hæhst fik å lidt havekjerne, men injt få
33 manne, få så blev di få krøhte, å da di injt skuld arbe, vå det injt nøvenj-
34 ne å foe så hårdt.

35 Æ høns såt mest åh dert rik øve æ svinsti i den mørk tid. Di haj det
36 enle hel godt, få di kunj gå ue å injd, som det javn passet dem. Det gav
37 injt manne æg hæh op te jul. Æ kok vå en stoe krabåt – den jen a dem –
38 å det vå den, di haj bestemt, te di skuld ha te unjnern åh anjnen juldav,
39 vinjne ollefar å ollemoe kom åh besøgh. Den dav glejt de dem oll te,
40 men mést vinjt di åh, te det blev jul.

1 i dæŋ 'mørk 'ti: fər 'ju:l

2 (i æ fə'st o:r a æ 'netən 'huŋə å 'tywə)

3 dæ æ 'ołtins ən 'masə, dæ ska 'ordnəs 'iŋən 'ju:l, fā i æ 'səchən 'ju:l mā dæ 'iŋt 'ar'bəs.
4 dæ mā na'tyr'lə 'fo:əs å 'richləs i æ 'bå's, å i æ 'kə'chən mā di 'å sər 'fā, te 'oļ: 'fæ: 'nawə
5 å 'æ:, mæn 'sår'n 'richtə ar'bə mā ən 'iŋt gi sæ 'a mæ. de æ jo 'hælə,daw.

6 ve hani 'sner'kə haj di 'dæ'fā 'trafəłt mæ å 'tæ'sk. di van't 'raw te å bach 'brø: 'a å
7 'kor'n te æ 'svi'n. 'halm skuļ di da 'å ha 'te å 'fo:ə æ 'dy:ə mæ, å 'te å 'strø: dæm, så di
8 loj 'tør: å 'var'm. de 'bæ'st a æ 'raw,halm vi:ļ di 'bru:ch te å 'tæk æwə æ 'bå's mæ. æ 'tach
9 vā 'blæwən let 'tyŋ mæ æ 'ti:, så 'iŋən æ 'fā'rəs,ar'bə skuļ di ha 'tækət ət 'støk 'a de.

10 æ 'bre: 'tæ'skə gik 'run't mæ ən ge'val'dich 'fart 'å:, å æ 'he:lə 'lo: vā 'fuļ a 'staw. 'de vā
11 nawə 'an't som 'de,gāŋ: di tosk mæ 'plejl. 'urənfā æ 'lo: 'vā dæ ət 'gø'bəl,værk, mæ 'de
12 'trā:t æ 'hæst æ 'tæ'skma,ski'n. 'hanis 'knejt gik 'run't å 'run't mæ æ 'hæ'st dæ 'trā:t de
13 'sto:ə 'kām: 'ju:l dæ fik dən 'lāŋ: 'stāŋ mæ de 'liļə 'kām: 'ju:l dæ gik 'iŋ te æ 'tæ'skma-
14 ski'n te å snor: 'run't. 'hani 'sjel lø 'nech i æ 'tæ'skma,ski'n. æ 'halm blæw smit 'u:ə æ'fā
15 ve æ ma'ski'n, å æ 'kjær'nə fołt 'ne:ə æ'bach. 'hani 'staw å ən 'skaməl 'met i de 'toskən
16 'kor'n å 'lø: 'i æ ma'ski'n, å dæ 'kar:l - 'e:val' a 'han:səs dæ 'te:ŋ 've dəm 'de 'år - 'rest æ
17 'halm, så di 'si:st 'kjær'nə fołt 'u:ə, å så 'buŋ han de mæ ət 'halm,bā:ŋ 'saməl te 'sto:ə
18 'klap. de 'bæ'st 'raw,halm blæw bach'ætə lø 'op å æ 'lowt. 'de va te æ 'tach. de 'an't blæw
19 'bruch't 'te å strø 'gri:s mæ, å 'nawə 'a: ət kuŋ 'bruchəs 'te å 'fo:ə 'kre: 'mæ. 'dæ: 'te vā
20 'hawə,halm no 'bæ:ə. 'de vā 'iŋt så 'styw.

21 æ 'daw 'ætə 'gø:ə di æ 'kor'n 're:n, å 'så kuŋ di kom te 'møl: å fā 'mā:l 'mjøl te å 'ba'ch
22 'brø: 'fəst skuļ de 'æłtəs i æ 'ba'ch, 'traw. de vā 'stræŋ: 'ar'bə. 'oļ: æ 'kræftə blæw lø 'i:,
23 viŋə æ 'mjøl å 'van' skuļ ar'bəs 'saməl te 'de: te 'sist blæw æ 'su:ə,de: æłt æ'mæļ:. da 'de
24 så vā 'gø:ə, blæw æ 'brø: 'formət å skopət 'iŋ i dən 'op,varmət 'ba'ch,own. 'ny,bacht 'brø:
25 gaw 'doft i æ 'he:lə 'hu:s, 'de vā 'nawə a de 'bæ'st æ 'knejtə 'vest.

26 i 'dæŋ 'u:ch 'nā:j di 'å 'no:n å 'tæ'sk 'hawə, å 'så haj di 'å 'nåk 'fo:ə te æ 'ju:l 'æwə.
27 'löw:də 'fā,mæ:ə 'skā: di 'hakəls te æ 'hæ'st. æ 'hakəls,kastən skuļ væ 'fuļ, fā så haj di
28 'nåk. æ 'hæ'st fik 'å let 'hawə,kjær'nə, mæn 'iŋt 'fā 'manə, fā 'så blæw di fā 'krø:tə, å da
29 di 'iŋt skuļ 'ar'bə, vā de 'iŋt nø'væŋə å 'fo:ə så 'hårt.

30 æ 'höns 'sāt 'mest å dært 'rik æwə æ 'svin:sti i dən 'mørk 'ti:. di 'ha:j de 'e:nlə 'he:l
31 'gāt, fā di kuŋ gā 'u:ə å 'iŋ som de jaw'n 'pasət dæm. de gaw 'iŋt 'manə 'ek 'hæ: 'op te
32 'ju:l. æ 'kåk vā ən 'sto:ə kra'bā't - dən 'jæn: 'a dəm - å de vā 'dæŋ di haj be'stæmt te di
33 skuļ ha te 'uŋərn å 'anən jul'daw viŋə 'oļə,far å 'oļə,mo:ə kom å be'sə'ch. 'dæŋ 'daw
34 'glæjət di dæm 'oļ: 'te, mæn 'mest 'viŋ:t di 'å: te de blæw 'ju:l.

I den mørke tid før jul (i de første år af 1920erne)

Der er altid en masse, der skal ordnes inden jul, for i søgnejulen (dvs. mellem jul og nytår) må der ikke arbejdes. Der må naturligvis fodres og regles (dvs. holdes orden) i båsen (dvs. stalden), og i køkkenet må de sørge for, at alle får noget at spise, men sådan rigtigt arbejde må man ikke give sig af med. Det er jo helligdage.

Hos Hanni Snedker havde de derfor travlt med at tærskede. De manglede rug til at bage brød af og korn til svinene. Halm skulle de da også have til at fodre dyrene med, og til at strø (under) dem, så de lå tørre og varme. Det bedste af rug-halmen ville de bruge til at tække over båsen (dvs. stalden) med. Taget var blevet lidt tyndt med tiden, så inden forårsarbejdet skulle de have tækket et stykke af det.

Bredtærskeren (dvs. bredtærskemaskinen) gik rundt med en gevaldig fart på, og hele loen var fuld af støv. Det var noget andet end dengang de tærskede med plejl. Udenfor loen var der et gøbelværk (dvs. et hestetrasket spil); med det trak hestene tærskemaskinen. Hannis knægt gik rundt med hestene, der trak det store kamhjul, der fik den lange stang med det lille kamhjul, der gik ind til tærskemaskinen, til at snurre rundt. Hanni selv lagde neg i tærskemaskinen. Halmen blev smidt ud forved (dvs. foran) maskinen, og kernerne fald ned bagved. Hanni stod på en skammel midt i det tærskede korn og lagde i maskinen, og deres karl – Evald af Hans' (dvs. Hans' søn Evald), der tjente hos dem dét år – rystede halmen, så de sidste kerner faldt ud, og så bandt han det sammen med et halmbånd til store klapper (dvs. knipper). Det bedste rughalm blev bagefter lagt op på loftet. Det var til taget (dvs. til tækkemateriale). Det andet blev brugt til at strø (under) grise med, og noget andet kunne bruges til at fodre kræ (dvs. kreaturer) med. Dertil var havrehalm nu bedre. Det var ikke så stift.

Dagen efter gjorde de kornet rent, og så kunne de komme til mølle og få malet mel til at bage brød. Først skulle det æltes i bagetruget. Det var strengt arbejde. Alle kræfter blev lagt i, når melet og vandet skulle arbejdes sammen til dej. Til sidst blev surdejen æltet imellem (dvs. i). Da det så var gjort, blev brødene formet og skubbet ind i den opvarmede bageovn. Nybagt brød gav duft i hele huset; det var noget af det bedste, knægtene vidste.

I den uge nåede de endnu (dvs. også) at tærskede havre, og så havde de også nok foder til julen over. Lørdag formiddag skar de hakkelse til hestene. Hakkelseskisten skulle være fuld, for så havde de nok. Hestene fik også lidt havrekerner, men ikke for mange, for så blev de for krøtige (dvs. livlige), og da de ikke skulle arbejde, var det ikke nødvendigt at fodre så hårdt.

Hønsene sad mest på deres rik (dvs. stænge) over svinestien i den mørke tid. De havde det egentlig helt godt, for de kunne gå ud og ind, ligesom det passede dem. Det gav (dvs. der var) ikke mange æg her op til jul. Kokken (dvs. hanen) var en stor krabat – den ene af dem –, og det var den de havde bestemt at de skulle have til middag anden juledag, når oldefar og oldemor (dvs. bedstefar og bedstemor) kom på besøg. Den dag glædede de sig alle til, men mest ventede de på, at det blev jul.

viklet til den dumpe *ə*-lyd): *be¹sø[·]ch* (33), *ge¹val^dich* (10); *¹urən^få* (11), *¹u[·]ə* (14). At det er sydligt sønderjysk, fremgår af, at *ch* også forekommer inde i ord: *bruchəs* (19), for i sådant et tilfælde har nordligere sønderjysk rigsmålets *g*-lyd. Bemærk også, at ord på god sønderjysk vis starter med *v*- (ligesom i rigsmålet), selv hvor jysk ellers har *w*- og *hw*-: *van^ŋ* (23), *vin^ə* (22, svarende til rigsmålets *hvornår*). – I mange ord har Læk-dialekten (og i et vist omfang også andre sønderjyske dialekter) lukkede selvlyd *i*, *y* og *u*, hvor rigsmålet (og i hvert fald ømålsdialekterne) har *e*, *ø*, *o*: *richte* (5), *fik* (28), *in^ŋ* (13), *ty^ŋ* (9), *run^t* (12); nogle datidsformer af stærke udsagnsord har også *u* svarende til *a* i rigsmålet og *å* el. *o* i nørrejysk: *bun^ŋ* (17) – og Sigfred Andresen har andetsteds *truk* i stedet for *trå^t* (12). Dette *u* er muligvis hentet fra de tilsvarende tillægsformer (*bunden*, *trukken*).

B. Sammenfald af diftonger. Almindeligt jysk *-åw* og *-öw* udtales i dialekten her, så det lyder mere eller mindre som *-aw* henholdsvis *-æw*: *nawə* (4), *staw* (i to betydninger: 10, 15); *æwə* (8), *blæw* (28). Denne sammenfaldstendens kendes fra hele Sønderjylland, men er særlig udtalt mod syd – og langt flere *w*-forbindelser faldt sammen i de gamle bymål i Åbenrå og Flensborg.⁵

C. Gamle bøjningstyper. Et syd- og sønderjysk træk, der rækker helt tilbage til olddansk, er omlyden i nutid af stærktbøjede udsagnsord: *fæ[·]* (4) – og fra andre af Sigfred Andresens fortællinger ved *vi*, at det tilsvarende hedder *gæ[·]* (= går), *stæ[·]* (= står) og *kömə* (= kommer). Også den gamle *dd*-bøjning i datid af udsagnsord (med navnemåde der ender på en selvlyd), som er bevaret i svensk men uddød i dansk rigsmål, har sit tyngdepunkt i det sydlige Jylland: *nå[·]j* (26, jf. sv. *nådde*), *haj* (tryksvagt, 32, jf. sv. *hadde*). Endelig er hernede bevaret sammensmeltningen af endelsen *-(e)t* med et *-t* i slutningen af et udsagnsords stamme, så det ser ud som om ordet helt mangler bøjning i datid og datids tillægsform: *vin^ŋ^t* (= ventede, 34), *ælt* (= æltet, 23), *rest* (= rystede, 16).

D. Arveord og låneord. Som sønderjysk overhovedet rummer Læk-dialekten en række gamle nordiske ord, som forlængst er uddød i rigsmålet, og som også kun i begrænset omfang er overleveret i andre danske dialekter. De vrimler måske ikke just i teksten her, men nogle er der da: *¹sø^{ch}ən₁ju^l* (3), *van^ŋ^t* (6), *un^ŋørn* (33), de gamle betydninger

⁵ Niels Åge Nielsen: *De jyske dialekter* (København 1959) s. 69.

af *oldefar* og *-mor* (33). Omvendt er de sønderjyske dialekter naturligvis også dem, der har indlånt allermost ordstof sydfra. Og i Sigfred Andresens fortælling er der mange indlån fra tysk, som ellers ikke kendes i dansk: *'gøbəl₁værk* (11), *kastən* (27), *krø·tə* (28), *rik* (30), *jaw·n* (31; modelleret efter tysk *eben* = netop, lige) – for nu at nævne de mest iøjnefaldende af ordene; hertil kommer udtrykket *det gav* (31; efter tysk *es gab*). En særegen betydningsudvikling i dialekten er den for *bå·s* (4 = stald); pudsigt nok har dette ord simpelthen “byttet plads” med *stald*, som hernede betyder bås.

E. Ordstilling. Det er i tysk meget almindeligt, at den sidste del af et sammensat og/eller udvidet udsagnsled anbringes sidst i sætningen, adskilt fra udsagnsleddets tidligere dele af andre led. Den foreliggende tekst viser kun ét eksempel på dette: *så bandt han det med et halmbånd sammen* (17; de to dele af udsagnsleddet er understreget). Direkte adspurgt, om man ikke i stedet 22-23 kunne sige *hvinner æ mel og vand skulle til dej sammen arbejdes*, svarer Sigfred Andresen: Min brors kone fra Ladelund sogn (mod nordøst) siger, at de sagde således, men min bror kender så lidt som jeg denne vending.

F. Manglende stød, men tonal accent. Rigsmålets stød markeres ikke i retskrivningen. Derfor springer det måske heller ikke så stærkt i øjnene, at der mangler stødmarkeringer i lydskriften af Sigfred Andresens fortælling. Men det er ellers ingen forglemmelse, for dialekten mangler stødet (som sønderjysk groft sagt op til en linje Tønder-Haderslev, og som de fleste sydlige ømålsdialekter). Det hedder i Mellemlesvig *ju·l* (3), *van̩* (23) og ikke som i rigsmålet *ju'·l*, *van'*. Til gengæld viser gode optegnelser af filologer som M.P. Ejerslev, Anders Bjerrum og Ella Jensen med sikkerhed, at den mellemlesvigske dialekt (ligesom de fleste andre stødløse dialekter) skelner mellem to tonegange for ordene: en simpelt faldende tonegang stort set for oprindelige enstavelsessord, og en sammensat tonegang stort set for oprindelige flerstavelsesord. Der skelnes fx mellem *fo·ə* (= foder, 26) og *ˈfo·ə* (= fodre, 29). Når dette væsentlige udtaletræk ikke er medtaget i den fonetiske lydskrift, skyldes det at begge denne artikels forfattere ved for lidt om tonegangenes fordeling over ordstoffet i detaljer. Men der må ifølge Sigfred Andresen nok i store træk være tale om den samme fordeling som på Sundeved (jf. Nikolaj Andersen: “Den musikalske akcent i østslesvigsk” i *Dania IV* (1897) s. 65 ff. og 165 ff.). Under alle omstændigheder fortjener den musikalske accent i Læk-dialekten en nærmere undersøgelse.